

KUZAY YEMEN'DE OSMANLILARIN YERLİ KABİLELERLE MÜNASEBETLERİ KAPSAMINDA HAKEM KABİLESİ (1849-1904)

*THE HAKEM TRIBE WITHIN THE RELATIONS OF OTTOMANS WITH
THE NATIVE TRIBES IN THE NORTH YEMEN (1849-1904)*

Durmuş AKALIN*

Özet

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru Yemen'in kuzeyinde hâkimiyetini kuvvetlendirmesi ile birlikte yerel unsurlar ile işbirliğinin de yoğunlaştığı görülür. Bölgenin temel unsurlarından olan kabileler de bunun bir parçasıdır. Osmanlı Devleti'nin bölgede görev yapan idarecileri bu konuda son derece titiz davranmışlardır. Özellikle bölgenin hassas olan konumu bu titizliğe bir kat daha dikkat edilmesini gerektirmiştir. Araştırmanın temel dayanak noktasını bu kapsamda bölgede etkin kabilelerden biri olan Hakem Kabilesi oluşturmuştur. Bu kabilenin seçilmesinin temel nedeni ise, söz konusu kabilenin Osmanlı idaresinin diğer bölgelere nispetle daha kuvvetli olduğu Moha ve Hudeyde taraflarında yaşamakta oluşudur. Osmanlı makamları tarafından takibinin kolaylığından ötürü bu kabile ile ilgili birçok yazışma gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Kızıldeniz'in giriş noktasına yakın yaşamlarından dolayı İngiltere ve Fransa ile de kabilenin temasları olmuştur. Bu nedenlerle araştırma için Hakem Kabilesi seçilmiştir. Araştırma, Osmanlı Arşiv Belgeleri esas olmak üzere yerel kabilelerle Osmanlı Devleti'nin bölgedeki münasebetlerini incelemeyi amaçlamıştır. Bunun yanında meseleyi daha etraflı bir şekilde izah edebilmek için devrin genel siyaseti ve Osmanlı Devleti'nin Yemen üzerindeki varlığı da makalenin kapsamı içine alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *XIX. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Yemen, Hakem Kabilesi, Sabihi Kabilesi.*

Abstract

The interaction with the local elements of the Ottoman Empire was seen to be concentrated with the strengthening of their domination in the North Yemen towards the second half of the XIX. century. The tribes, which were the basic elements of the region, were also parts of it. The managers of Ottoman Empire, who had served in this region, had acted extremely rigorous in this matter. Especially, the highly sensitive position of the region necessitated to be paid still more attention about this punctilio. In this context, the main point of the research was the Hakem Tribe which was one of the active tribes in this region. The main reason why this tribe had been chosen is that because the Ottoman Empire had stronger control over the Moha and the Hudeyde area where the tribe had lived. Many correspondence had occurred about this tribe due to the ease of tracking by the Ottoman authorities. At the same time, this tribe had been in touch with France and England because of their living close to the entry point of the Red Sea. With these reasons, the Hakem Tribe was chosen for research. Including mainly the Ottoman archival documents, the research bases on the examine their relations of the Ottoman Empire and the native tribes in this region. In addition, the general politics of the period and also the presence of the Ottoman Empire on Yemen are the parts of this article in order to explain the matter in more detail.

Keywords: *XIX. century, The Ottoman Empire, Yemen, The Hakem Tribe and Sabihi Tribe.*

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, dakalin@pau.edu.tr.

Giriş

Yemen, Arap Yarımadası'nın güneyinde Aden Körfezi ve Kızıldeniz arasındaki Babü'l Mendeb'e sınır son derece stratejik bir ülkedir. Konumu itibariyle tarih içinde Yemen hem bölgenin kendi unsurlarının hâkimiyet mücadelesini sürdürdüğü hem de yabancı devletlerin ilgi duyduğu yerlerden biri olmuştur. Yemen, bir yandan yeryüzü şekillerinin bir yandan da dinî, tarihî ve kültürel faktörlerin kendisini gösterdiği dinamiklerle kabileler için de uygun bir yerleşim olmuştur. Ortadoğu'da sıklıkla kendisini gösteren kabileler Yemen'de de kendine özgü yapılarıyla geçmişten günümüze varlıklarını devam ettirmektedir. Kabileler Yemen'in bir parçasıdır. Yemen'de kabilelere daha ayrıntılı bir şekilde bakıldığında, kabilelerinin sosyal hayatlarında şeyhin önemli bir yeri olduğu dikkati çeker. Bazı kabilelerde birden çok şeyh görülebilir. Şeyhler kendi sorunlarını kendileri çözme haklarına sahiptir, ancak bu şeyhin konumu ve gücüyle doğrudan alakalıdır.¹ Kabile bireyleri arasında kardeşlik ile tanımlanabilecek güçlü bir bağ vardır.² Yemen'de kabileyi bir arada tutan en güçlü motivasyon kaynaklarından biri şereftir. Aynı zamanda kabileler arasında başka baskın değerler de vardır. Bunlar içinde namus, kendini beğenme, cesaret, yiğitlik, cömertlik en önde gelenlerdir ve bunlar şiirlerine de sık sık konu teşkil eder.³ Bu değerler aynı zamanda, aynı eksende bir araya gelen kabileler için de güçlü bir bağdır.⁴ Bunun yanında kabilelerin kendi içlerinde kurdukları birlikler veya gruplar vardır ve bunlar çok nadir değişikliğe uğrar.⁵ Kabileler bir araya gelip bir birlik oluşturabildiği gibi, bazen bu birliklerden ayrıldıkları da olur. Ancak ana kabileler genellikle sabit kalır.⁶ Yemen'in kuzeyinde yaşayan kabileler birbirlerinden ayrı olsa da bir bütün şeklinde belli bölgelerde yerleşmiş durumdadırlar. Örneğin, Haşid kabilelerinden dördü (Udhar, Usyamat, Beni Suraym ve Harif) böyle bir görüntü arz eder. Bu kabileler de Bakil kabileleri tarafından kuşatılmış gibidir.⁷ Kabilede belirleyici olan şeyhtir. Bir şeyh genellikle şeyh ailesinden gelir. Ancak, zaman zaman akıl insanlara da böyle unvanlar verildiği olur.⁸

Osmanlı Devleti Yemen'e gelmeden önce bölgedeki kabileler son derece hareketliydi. Örneğin, bölgenin önemli merkezlerinden olan Mekke'nin daha Memlükler zamanında, Yemen sahilleri, Sudan'ın doğusu, Etiyopya ve Mısır ile güçlü ticari bağları vardı. Yemen'in kuzeyindeki birçok kabile sık sık büyük kalabalıklar halinde Mekke'ye gelirdi.⁹ Bu noktada Kızıldeniz'i önemli yapan unsurlardan

¹ Charles F. Swagman, "Tribe and Politics: An Example from Highland Yemen", *Journal of Anthropological Research*, Vol. 44, No. 3, University of New Mexico, 1988, s. 253.

² Charles F. Swagman, 1988, s. 253.

³ W. Falgg Miller, "Metaphors of Commerce: Trans-Valuing Tribalism in Yemen Audiocassette Poetry", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 34, No. 1, Cambridge University Press, 2002, s. 31.

⁴ Charles F. Swagman, 1988, s. 254.

⁵ Charles F. Swagman, 1988, s. 253.

⁶ Paul Dresch, "The Position of Shayks Among the Northern Tribes of Yemen", *Man, New Series*, Vol. 19, No. 1, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1984, s. 35.

⁷ Paul Dresch, 1984, s. 35.

⁸ Paul Dresch, 1984, s. 36.

⁹ Richard T. Mortel, "Price in Mecca during the Mamluk Period", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 32, No. 3, Brill, 1989, s. 290.

biri de baharat ticaretiydi. Daha Osmanlı Devleti bölgeye gelmeden önce Mısır, Memlûkler zamanında Suriye, Irak ve Yemen’den gelen tüccarların uğrak merkezi olmuştu.¹⁰ Memlûkler zamanında Mısır’a gelen Yemen tüccarları Hindistan ile Akdeniz arasında bir aracı rol oynuyorlardı.¹¹ Osmanlı Devleti, Kızıldeniz’de hâkim olana kadar buradaki baharat ticareti de Mısır kanunnamelerine dayanılarak takip ediliyordu.¹² Ancak, Osmanlılar bölgede hâkim olunca durumu daha iyi kontrol altına aldılar. Osmanlılar Mısır’ın fethinden sonra Yemen’i aldıklarında, genel dokuya pek müdahale etmeyerek sadece Zebid ve Taiz’de bir otorite kurdular.¹³ Bölgenin kendi dinamikleri üzerinde fazlaca bir değişikliğe gitmediler. Daha sonraları XIX. yüzyılda Yemen’de yeniden bir otorite tesis edilince, Kufuda’ya kadar alanı kuzeyde Yemen Vilayeti sınırları içine dâhil ettiler.¹⁴

XIX. yüzyıl başında bölgedeki dinamikleri etkileyen önemli gelişmelerden biri, Napoleon Bonapart’ın Mısır’a gelmesi oldu. Mısır’a Napoleon’un hâkim olduğu sırada, Arap dünyasındaki merkezi hükümetler oldukça zayıflamıştı. Bu durum belirgin bir şekilde 1800’lerden sonra başlamıştı. Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ve gerilemesi ile birlikte de Arap güçler yavaş yavaş kendini göstermek üzereydi. Bu şekilde otoritenin zayıfladığı ve el değiştirdiği bir sırada, bedevi kabileler ülkenin geniş arazilerinde etkinliklerini arttırmaktaydı. Böyle bir durumda da merkezi hükümetin kanunları değil; bedevi kabilelerin, köylerin ve küçük şehirlerin kendine has geleneksel kanunları kendini göstermeye başladılar.¹⁵ Osmanlı Devleti genel olarak bakıldığında bu duruma pek müdahale etmedi. Ancak, Osmanlı hâkimiyetinin azalmasıyla da kabileler birden etkin olamadılar. Kabileler kendi hâkimiyetlerini elde edene kadar başka kuvvetler bölge varlık göstereceklerdi.

Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetinin azalması ile birlikte Mısır’da Mehmed Ali Paşa kendisini gösterdi ve bir süre sonra Mısır valisi olarak atandı. Mehmed Ali Paşa sadece Mısır’da değil, Yemen’e kadar uzanan bir sahada varlık gösterdi. Onun döneminde Mısır’ın Kızıldeniz sahillerindeki gücü ve nüfuzu arttı. Sevakin ve Musavva’da 1813’te Mısır hâkimiyeti başladı. 1821’den önce, Mısır öncü birlikleri Aden Körfezi’ndeki Berbera’ya kadar ulaştı. Mehmed Ali Paşa aynı zamanda Aden’deki Lahec Sultanı ile görüşmelere başladı. Musavva’nın alınması dışında Yemen sahillerini almak üzere bir keşif birliği gönderdi. Bunun yanında Asir’deki¹⁶

¹⁰ John L. Meloy, “Imperial strategy and Political Exigency: The Red Sea Spice Trade and the Mamluk Sultanate in the Fifteenth Century”, *Journal of the American Oriental Studies*, Vol. 123, No. 1, American Oriental Society, 2003, s. 6.

¹¹ John L. Meloy, 2003, s. 9.

¹² Giancarlo Casale, “The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 49, No. 2, Brill, 2006, s. 172.

¹³ John Baldry, “Al-Yaman and the Turkish Occupation 1849-1914”, *Arabica*, Brill, T. 23, Fasc. 2, 1976, s. 158.

¹⁴ John Baldry, 1976, s. 156.

¹⁵ Frank H. Stewart, “Tribal Law in the Arab World: A Review of the Literature”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 19, No. 4, Cambridge University Press, 1987, s. 473.

¹⁶ Asir, Arabistan’ın güney batısında Hicaz ile Yemen arasında bulunan dağlık bir memleket. Asir ismi aslında bir memleket ismi olmayıp, bir kabilenin ismidir ki bunların oturdukları yere Hicaz Arapları Bilad Asir veya Bilad İsir ismini vermişlerdir. Bkz. Besim Darkot, “Asir”, *Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, 1997, s. 674-765.

bedeviler ile Yemen sahilleri için bir savaş dahi yaptı.¹⁷ Mehmed Ali Paşa, 1834'te Moha'yı¹⁸ ele geçirdi. 1837'ye kadar ise Süveyş'ten Babü'l Mendeb'e kadar bütün Kızıldeniz'in doğu sahilleri Mehmed Ali Paşa'nın eline geçti. Kısa bir süre sonra da İngilizler Aden'i ele geçirdiler. İki kuvvet arasında bir savaş olmadan Mehmed Ali Paşa'ya bağlı kuvvetler Hudeyde'yi boşalttılar ve Yemen'in diğer yerlerinden de 22 Nisan 1840'ta tamamen çekildiler.¹⁹ Ancak Aden ve çevresinde İngilizlerin etkinliği her geçen gün arttı. Hatta Sana'daki İmam ile birçok bağlantı noktası oluşmaya başladı. Örneğin, Temmuz 1823'te Sana İmamı'nın bir sağlık personeli istemesi üzerine Robert Finlay, bu işle görevlendirilmiş ve Moha'dan Sana'ya gitmiştir. Kendisi ilk defa 1822'de Moha'ya gelmiştir. 3 Ağustos'ta hazırlıklarını yapmış ve 4 Ağustos'ta Moha'dan ayrılmıştır. Moha'dan çıktıktan bir süre sonra arkadaşı bir köyde soyulmuş ve bu durum kendisinde bölgenin yerel halkına karşı olumsuz bir tavrın doğmasına neden olmuştur. Ardından, Taiz'e geldiğinde burasının Türkler tarafından iyi bir şekilde tahkim edilmiş büyük bir kasaba olduğunu gözlemlemiştir. Şehirde 15-16 tane cami görmüş ve bunların bir kısmının harap durumda olduğunu kaydetmiştir. Yine şehirde 300 kadar askerin olduğunu günlüklerine ilave etmiştir.²⁰

Yemen'deki siyasi ve ticari gelişmeleri etkileyen ön önemli hadise, İngilizlerin Aden'i almasıydı. 19 Ocak 1839'da East India Company'e bağlı askerler tarafından Aden işgal edildi.²¹ Aden'in alınmasından sonra İngilizler zaman içinde birçok anlaşma ile Aden'i çevreleyen sahada bir etki alanı oluşturdular.²² İngilizler, Aden'in çevresindeki 9 kabile için Osmanlı makamlarına bizzat başvurarak, onlar için bir anlamda özgürlük talebinde bulundu. Bu kabileler ise Abdali, Akrabi, Allavi, Amiri, Avlaki, Fadlı, Havşabi, Subayhi ve Yafi kabileleriydi.²³ Bölgedeki zenginliğin gelişmesinde İngilizlerin Aden'i ele geçirmesi son derece etkili oldu.²⁴ Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine Kuzey Yemen'de etkinliğini arttırmak için harekete geçti. Aslında Yemen üzerine girişilecek bu askeri harekât, bir anlamda Muavin Tevfik Paşa'nın teşebbüsleri ve bu konuda İstanbul'u harekete geçirmesi ile olmuştu.²⁵ 1849'da Osmanlılar Yemen'i ilk fetihlerine dayanarak tekrar ele geçirmek üzere işe koyuldular. Osmanlı birlikleri Muavin Tevfik Paşa komutasında Cidde'den Hudeyde ve Kamaran'ı almak üzere harekete geçti. Bunun için epey hazırlık yapıldı. Üç tabur askerin gönderilmesi,²⁶ Arabistan ordusunun genel

¹⁷ M. Abir, "The Origins of the Ethiopian-Egyptian Border Problem in the Nineteenth Century", *Journal of African History*, Vol. 8, No. 3, Cambridge University Press, 1967, s. 446.

¹⁸ Yemen'in Kızıldeniz kıyısında küçük bir liman şehridir. Bkz. A. Grohman, "Moha", *Millî Eğitim İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1997, s. 404.

¹⁹ John Baldry, 1976, s. 161.

²⁰ P.J.L. Frankl, "Robert Finlay's Description of Sana in 1283-1239/1823", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, Vol. 17, No. 1, Taylor&Francis, 1990, s. 18.

²¹ John M. Willis, "Making Yemen Indian: Rewriting the Boundaries of Imperial Arabia", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 41, No. 1, Cambridge University Press, 2009, s. 23.

²² John M. Willis, 2009, s. 25.

²³ John M. Willis, 2009, s. 27.

²⁴ J.B. Kelly, "The Future in Arabia", *International Affairs*, Vol. 2, No. 4, Wiley, 1966, s. 625.

²⁵ Ahmet Raşit Paşa, *Tarih-i Yemen ve San'a*, Cilt I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, Ankara, 2013, s. 160-161.

²⁶ BOA, İ.MMS. 15/320 (1264. Ca. 7).

durumu, hacıların muhafazası ve zahire ihtiyacı için Mısır’la irtibat halinde olunması gibi hususlara dikkat edilerek çalışmalar başladı.²⁷ 19 Nisan 1849’da Muavin Tevfik Paşa Hudeyde’ye vardı. Şerif Hüseyin Tihama bölgesinden ayrılarak Ebu Ariş’e çekildi. Şerif iki yıl sonra İstanbul’a gitmek üzere yolda öldü. Başka bir Osmanlı birliği Kamaran’ı aldı. Muavin Tevfik Paşa, Güney Tihama’da Muhammed Avn’in oğlu Abdullah vali olunca Hudeyde ve El Fakih’de Salif’in yönetimini kabul etti. Ardından Abdullah bin Muhammed tüm Tihama bölgesini yönetmekle görevlendirildi.²⁸ Bu mücadele sırasında Muavin Tevfik Paşa yaralandı. Birkaç yerinden aldığı kurşun yaraları onda büyük tesir bıraktı ve ölümüne neden oldu.²⁹

Tüm bu hadiseler yaşanırken bölgede Osmanlı Devleti’ne karşı koyanlar da oldu. Osmanlı yönetimine sadece Zeydi imamlar değil aynı zamanda Ebu Ariş ve Asir’de birçok kabile tepki gösterdi.³⁰ Osmanlı Devleti Yemen’in sahil bölgesinde otoritesini kurduktan sonra Yemen İmamı, Muavin Tevfik Paşa’yı Hudeyde’ye ziyarete gelmişti. Otoritesinin Osmanlı idaresi altında devam etmesi karşılığında bir miktar Osmanlı askerinin Sana’da olabileceğini ve vergileri Osmanlılar ile arasında ikiye bölmeyi teklif etti. Ancak kısa bir süre sonra kabileler İmamı yerinden etti ve Tevfik Paşa da yaralarından dolayı hayatını kaybetti.³¹ Böylece bu teklif hayata geçirilemedi. Kuzey Yemen’de Osmanlı hâkimiyetinin tesisi, otorite boşluğunu bir ölçüde giderdi. Ancak Aden’de İngilizlerin ticareti geliştirmesi bölgeyi daha derinden etkileyen gelişmelere sebep oldu. Ne var ki tüm bu gelişmeler Yemen’in tamamı için geçerli bir durum değildi. Bölgedeki gelişme daha çok Aden merkezli olmuştu. Aden’de bu şekilde bir gelişme yaşanırken bölgenin geri kalanı kabilelerin etkisi altındaydı. Bu kabileler çok geniş bir sahada ve hareketli halde buldukları için sık sık sorunlar çıkıyordu. Zaten Yemen’de kabileler arasında rekabet ve çatışma sıklıkla görülen hadiselerdendi. Zaman içinde bu şekilde birçok sorun bölgedeki Osmanlı memurlarını etkiliyor hatta İstanbul’a dahi aksettği oluyordu. Örneğin 26 Nisan 1861 tarihli bir belgede Meşaliha ve Hakem Kabileleri arasında mukatele olmuş ve durum Yemen Mutasarrıflığı tarafından İstanbul’a bildirilmişti.³²

Yemen’e İngilizler dışında İtalyanların da ilgisi vardı. İtalyanlar 1865’ten itibaren Kızıldeniz’le ilgilenmekteydiler. Kızıldeniz’i iyi bilen misyonerlerden Giuseppe Sapeto, Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla bundan en fazla yararlanacak güçlerden biri olarak İtalyanları görüyor ve hükümetine Kızıldeniz’de bir deniz üssü kurmasını tavsiye ediyordu. Çok geçmeden de 1869’da Assab Körfezi Rubatino Shipping Company tarafından satın alındı. 16 yıl sonra da Assab ve Musavva İtalyan birlikleri tarafından ele geçirildi ve bir Eritre Kolonisi kuruldu.³³ İtalya,

²⁷ BOA, İ.MMS. 15/320 (1264. Ca. 7).

²⁸ John Baldry, 1976, s. 162.

²⁹ A.MKT. 231/17 (1265.12.3).

³⁰ John Baldry, 1976, s. 162.

³¹ John Baldry, 1976, s. 164-165. Muavin Tevfik Paşa, yaralarından dolayı iyileşememiş ve 18 Rebiyülahir 1266’da (3 Mart 1850) Hudeyde’de vefat etmiştir. Bkz. Ahmet Raşit Paşa, 2013, s. 162-163.

³² A.M. 24/67 (1277. L. 15).

³³ John Baldry, “Anglo-Italian Rivalry in Yemen and Asir 1900-1934”, *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 17, Issue ¼, Brill, 1976-1977, s. 157.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile Kızıldeniz'deki adalar üzerinde dahi Eritre kolonisi üzerinden hak iddiasında bulundu.³⁴ Yemen'de İtalyanlar istedikleri nüfuzu tesis edemeseler de bu istekleri XX. yüzyılın başına kadar devam etti. İtalyanların ilgisinden sonra bölgede Fransızlar kendilerini gösterdi. Bu kapsamda Fransızların Hakem Kabilesi üzerinden Kızıldeniz girişindeki Şeyh Said adlı araziyle ilgilenmesi kayda değer gelişmelerdendi.

Fransızların Yemen'de nüfuz kurmak istemelerine delil, Hakem Kabilesi şeyhlerinden olan Ali Sabit'ten bir arazi satın almak teşebbüsleri olmuştu. 23 Kasım 1868'de Mistermas adlı bir tüccar Babü'l Mendeb girişindeki Şeyh Said adlı araziye satın almak teşebbüsünde bulunmuştu. Bu hadise ise İngilizlerin Perim Adası'ndaki askeri varlığına bir denge olarak düşünülmüştü.³⁵ Bu teşebbüs karşısında Osmanlı Devleti'nin Yemen'deki yerel yetkilileri sık sık uyarılmıştı.³⁶ Osmanlı Devleti işi burada bırakmamış ve satış işlemine karıştığı iddia edilen Hakem Kabilesi şeyhlerinden olan Ali Sabit'in elde edilerek sorgulanması için epey gayret harcamıştı.³⁷ Osmanlı Devleti Kızıldeniz'de ve Yemen'de artan yabancı ilgisine karşı bölgeyi savunmak için bir dizi tedbire başvurdu. Yabancıların arazi satın alarak bölgeye yerleşmesini önlemek için bölgedeki görevliler sık sık uyarıldı ve onlar da yaşanan gelişmelerden ve teşebbüslerden İstanbul'u devamlı şekilde haberdar ettiler. Bu kapsamda 11 Ocak 1869'da Yemen Mutasarrıflığı'na yazılan bir yazıda Hakem Kabilesi şeyhlerinden bazılarının Arap Yarımadası sahillerindeki iskeleleri satmaya niyet ettiğine dair vuku bulan rivayet ve bu konuda alınacak tedbirler paşa tarafından haber verilmişti. İstanbul ise bu habere tarife muhtaç olmadığı şekilde bu sahiller Osmanlı Devleti'ne ait olduğundan bu işe kesinlikle cevaz verilmemelidir diyordu. Paşa yazısında tetkiklerini sonradan yapacağını yazmışsa da değiştirilmesi münasebetiyle, Yemen taraflarına dair yeni görevlendirilecek ismin de bu konudaki çalışmaları devam ettirmesini ve sonuçlarını İstanbul'a bildirmesini kesin olarak kendisinden istiyordu.³⁸

Yemen üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini etkileyen gelişmelerden biri de 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması oldu. Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasından hemen iki yıl sonra Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası'nın güneyindeki hâkimiyeti de gelişmeye başladı. Ancak Osmanlı hâkimiyetine karşı da Asir ve Yemen'in belli noktalarında bir direnç başladı.³⁹ Buna rağmen Osmanlı askeri birlikleri Yemen'in kuzeyinde birçok noktada etkinliklerini arttırmayı başardı. Askeri faaliyetler yanında bölgedeki kabileler üzerinden yabancıların Yemen'de nüfuz sahibi olmamaları için tedbirler alınmaya devam etti. Bu kapsamda Hakem Kabilesi'nden bir şeyhin Fransızlara arazi satma teşebbüsü sonuna kadar takip edildi.

³⁴ Nono Sergio Marques Antunes, "The Eritrea-Yemen Arbitration: First Stage. The Law of Title to Territory Re-Averred", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 48, No. 2, Cambridge University Press, 1999, s. 366.

³⁵ BOA, HR. SYS. 105/4.

³⁶ BOA, A.MKT. MHM. 441/93 (1286.R.7).

³⁷ BOA, HR. SYS. 105/7.

³⁸ BOA, A.MKT. MHM. 431/46 (1285.N.27).

³⁹ John Baldry, 1976-1977, s. 155.

Hakem Kabilesi’nden bir şeyh olan Ali Sabit’in Babü’l Mendeb girişinden bir miktar araziyi satma girişimi son derece önemli kabul edildi. Fransa’nın bölgedeki faaliyetleri bu nedenle yakından takip edildi. Bunun için bölgede görev yapan Osmanlı gemileri epey mesai harcadı.⁴⁰ Bu gayret sadece bölgede alınan tedbirlerle ve girişilen eylemlerle sınırlı kalmadı. Osmanlı Hariciye Nezareti bu meselede Paris Sefareti’ni de yoğun olarak bu işle ilgilenmesi konusunda uyardı ve sık sık talimatlar gönderdi. Hatta bu konuda Fransızlara uğrayacakları zararı telafi edebileceğini dahi bildirdi.⁴¹ Fransa bu teşebbüsünü gerçekleştirmek için bölgeye asker çıkarmak dâhil bir dizi girişimde bulunsa da bu işin devamını getiremedi.⁴² Osmanlı Devleti de bölgedeki varlığını korumak için askeri hazırlıklara girişti. Bölgede yeni karakollar yapılması ve bununla ilgili harcanacak masraflar Osmanlı yerel makamlarının öncelikli konularından biri haline geldi.⁴³ Tüm bunlara rağmen Fransızlar uzun bir süre, Hakem Kabilesi üzerinden bölgede bir nüfuz alanı kurmak için gayret gösterdiler. Osmanlı Devleti de bir çatışmaya mahal vermeden elinden geldiğince diplomatik yollarla ve bölgedeki etkinliğini arttırma teşebbüsleri ile işin önünü almayı başardı. Gelişmeler sırasında Osmanlı yetkilileri Hakem Kabilesi üzerinde bir baskı kurmadılar. Hadise sadece bu kabilenin şeyhlerinden olan Ali Sabit ile sınırlı görülerek kabilenin tamamı bu işten mesul tutulmadı. Bu tutum meselenin sulh yoluyla ve fazla şamataya meydan verilmeden çözülmesinde son derece etkili oldu.

1. Siyam Vapuru’nun Batması ve Hakem Kabilesi

Hakem Kabilesi’nin Osmanlı belgelerinde sıkça geçtiği olaylardan bir başkası ise bir Danimarka Vapuru’nun Yemen sahillerinde batması sonucu ortaya çıkmıştır. 31 Ekim 1902’de Hariciye Nezareti’ne gönderilen tezkereyle Danimarka’ya ait Siyam Vapuru’ndan Hakem Kabilesi’nin aldığı iddia olunan madeni levhalar bedeli hakkında bir sıkıntı ortaya çıkmıştır. Sigorta şirketinin İngiltere’ye mensup olmasından dolayı her biri 38 kıyye olmak üzere 320 adet kalay parçasından ibaret olan madenin bedeli hakkında Yemen Vali Vekâleti, İstanbul’dan gerçek bir hesap istemiştir.⁴⁴ Konuyla ilgili 9 Kasım 1902 tarihinde tekrar bir yazışma olmuştur. Yemen Vali Vekili Müşir Abdullah, Yemen Vilayeti’nden bir telgraf göndermiştir. Telgrafında Moha Kazası’nın Hakem Kabilesi’nden olup, Danimarka’nın Kazaz’da Siyam Vapuru’ndan madeni levhaları alan şahıslar ile kabilenin şeyhleri tevkif olunarak levhaların bedeli olan 1.500 liranın talep edildiği ifade edilmiştir. Ancak adı geçen kabile halkı ekonomik açıdan iyi olmayıp, kabile bütün menkul ve gayrimenkullerini satsa ve ne kadar sıkıştırılırsa sıkıştırılırsın, adı geçen meblağın yarısının bile elde edilemeyeceği ilave edilmiştir. Güçlerine bakılmayarak tamamının tahsili için tazyikin arttırılması ve adı geçen bazı şahısların hapsedilmesiyle bütün kabilenin üstüne gidilse de bununla ancak kabilenin korkmasından başka fayda elde edilemeyeceği söylenmiştir. Talep edilen meblağın tamamının alınmasının

⁴⁰ BOA, HR. SYS. 102/8.

⁴¹ BOA, HR. TO. 511/22 (1870.7.20).

⁴² BOA, HR. TO. 511/53 (1872.6.12).

⁴³ BOA, Y.MTV. 88/86.

⁴⁴ BOA, BEO. 1944/145751.

mümkün olmadığı Taiz Mutasarrıflığı'ndan bildirilmesiyle, şimdilik imkân dâhilinde olan meblağın alınmasına gayret edilmesi istenmiştir. Ancak, kabileden alınacak miktardan sonra kalan miktarın ele geçirilmesinin hayli zaman alacağı ifade edilmiştir. Hudeyde İngiliz konsolosu da adı geçen levhaların bedellerinin tespit edilmesini istirham etmiştir.⁴⁵ 10 Kasım 1902'de Yemen Vilayeti'ne cevaben yazılan yazıda ise levhaların kıymeti hakkında Hariciye Nezareti'ne yazıldığı ve bedellerinin alınması için ahalinin üstüne gidilmemesi tavsiye edilmiştir.⁴⁶

15 Kasım 1902'de Hariciye Nazırı tarafından Sadaret'e hem levhalar hem de bölgedeki başka mevzularla ilgili bir yazı gönderilmiştir. Buna göre, erzak ve kereste bedelinden dolayı İngiltere tebaasından bazı şahısların talebi olan 280.000 kuruşun ödenmesi için gayret edildiği ifade edilmiştir. 5.000 kuruş ile Banyan Nebircet namındaki şahsın Zaranik Kabilesi'nden talep ettiği nöbet bedeli olarak 500.000 kûsur riyal ödenmiştir. Ayrıca, Moha civarındaki Danimarka'nın batık Siyam Vapuru'ndan kurtarılıp Hakem Kabilesi tarafından çalındığı iddia edilen ve bir İngiliz kumpanyasına sigorta edilmiş ve her biri 38 kıyye olmak üzere 320 adet kalay parçasından ibaret levhalar görüşülmüştür. Bu madeni levhaların kıymeti pek düşük olup tazminat bedeli olarak talep edilen 1.500 liranın fazla olması ve ahalinin işbu meblağı ödemeye gücü olmadığından adı geçen madeni levhalar bedeli hakkında gerçek bir hesap istenilmesi Yemen Vali Vekâleti tarafından arz edilmiş ve yazılmıştır. Bu konuda 4 Ağustos, 31 Ekim ve 11 Kasım 1902 tarihinde yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalar 785, 1302, 1320, 1352 ve 1360 numaralı tezkerelerdir. Yazışmalar Sadaret makamı ve Dâhiliye Nezareti arasında yoğunlaşmıştır. Ayrıca Yemen Vilayeti'nden gelen tahriratlar İngiltere sefaretine de bildirilmiştir. Buna göre kereste ve erzak bedellerinin ödenmesine gayret edildiğini beyan etmek talebin önüne geçmeyecektir. Adı geçen meblağın da diğerleri gibi ödenmesi lazım geleceği ve madeni levhalar için daha önce beyan edildiği üzere 1.500 lira talep edilmekte olup levhaların da cinsi, kıymeti ve rayiç fiyatları belli olduğundan dengeli bir şekilde alınması kararlaştırılmıştır. Piyasa rayicine göre de kalayın her biri için ederinin 870 ile 900 kuruş civarında olduğu anlaşılmıştır. İşbu fiyata göre madeni levhaların 2.500 liraya balığ olduğu belirtilmiştir. Talep olunan 1.500 lira bu işi görmeyeceğinden madeni levhaların kabile nezdinde satışla bedeli mevcut olmak lazım geleceğinden bu meseleyi bir an önce çözmek için gayret gösterilmesi istenmiştir.⁴⁷

Konuyla ilgili bir gün sonra 16 Kasım 1902 tarihli Yemen Vali Vekaleti'ne şifre ile bir yazı daha gönderilmiştir. Gönderilen yazıda istenilen 1.500 liranın çok görülmediği gibi adı geçen levhaların Hakem Kabilesi nezdinde bedeli mevcut olmak lazım geleceğinden mezkûr kabile adı geçen bedeli vermeye muktedir görüldüğünden işin şamataya verilmeden halledilmesi istenmektedir. İşin gereğinin de hızlıca yapılması ve neticesinin bildirilmesi Hariciye Nezareti'nden istenmektedir.⁴⁸ İlk etapta levhaların kabileden olduğu düşünülmüştür. Bu yüzden

⁴⁵ BOA, BEO. 1980/148455.

⁴⁶ BOA, BEO. 1980/148455.

⁴⁷ BOA, BEO. 1992/149357.

⁴⁸ BOA, BEO. 1950/146217.

levhaların ya kabilenin elinden alınmasıyla ya da satanlardan bedellerinin istenmesi ile bu iş halledilebilecek gibi gözükmüşse de levhaların tedarikinin mümkün olmadığı anlaşılınca farklı bir çözüm arayışı gündeme gelecektir.

Mesele Osmanlı kurumları arasında görüşülmeye devam etmiştir. Erzak ve kereste bedelinden dolayı İngiltere tebaasından bazı şahısların talebi olan 280.000 kuruşun ve batık Siyam Vapuru'ndan kurtarılıp Hakem Kabilesi tarafından çalıştığı iddia olunan madeni levhalar için istenilen 1.500 liranın çok büyük bir yük olmadığından ödenmesine dair yazı tekrar edilmiştir. Gönderilen yazıya cevaben erzak ve kereste için istenilen meblağın hazineden ödenmesine ve madeni levhalar için şeyhlere 4.000 riyal taahhüt ettirilip alınmasına karar verilmiştir. Geri kalan kısmının ise Yemen Vilayeti'nden gelen 17 Kasım 1902 tarihli telgraf ve adı geçen hariciye tezkeresinin Maliye Nezareti'ne yazılarak oradan ödenmesi istenmiştir. Bu yazı Hariciye'ye verilmiş ise de Maliye Nezareti'nin bu paranın kendilerince ödenmesinin hak olmadığına dair ifadeleri de Yemen Vilayeti'ne telgrafla bildirilmiştir.⁴⁹ Böylece yeni bir teşebbüsle kabileden levhalar bedelinin alınması için bölgedeki yetkililere haber verilmiştir.

26 Ocak 1903'te konuya İngiltere sefaretini de müdahil olmuştur. Hadise İngiliz yetkililerin gözünden tekrar edilerek meselenin ne şekilde geliştiği anlatılmıştır. Sefaretin gönderdiği takrire göre, bundan önce Kızıldeniz'in güneyinde Kazaz'da olan Siyam adlı Danimarka Vapuru'ndan gasp edildiği ve çalıştığı iddia edilen malum miktardaki kalay levhaların bedeli 1.500 İngiliz lirasına balığ olduğunun Yemen Vilayeti'nden haber verilmiştir. Bununla beraber icap ettirilen tahsil hususuna dair 3 Nisan 1902 tarihinde sefaretten verilen takrir üzerine bu konuda lazım olan tedbirlerin mahallince alınması lüzumu 9 Nisan 1902 tarihinde Hariciye'den vilayete yazılan tahriratta da belirtilmiştir. Ancak henüz bir semere ve neticesi müşahede edilmesi şöyle dursun Hudeyde İngiltere konsolos vekaletinden bu kere gelen ihbara nazaran adı geçen meblağın ödenmesi defalarca vilayetten talep edilmiştir. Ancak buna itibar edilmemiştir. Hatta zikrolunan levhaların çoğu gasp edenlerin eliyle Yemen çarşılarında düşük fiyatla satılarak 1.200 İngiliz lirası civarında bir meblağ ortaya çıkmıştır. İşbu levhaların artık ele geçirilmesi mümkün olamayacağı vilayetçe malum iken, vali paşa hazretlerinin İngiltere konsolosuna vermiş olduğu cevapta adı geçen levhalar hala aranmakta olup, şayet bulunamaz ise bedelinin Hakem Kabilesi'nden tahsili icap eder ise kabile gayet fakir ve balıkçı güruhu olduğundan, böyle bir miktar meblağı tahsile muktedir değildir, denmiştir. Mademki işbu gasp ve çalma maddesinde ortaya çıkan mesuliyetin Moha'daki hükümet memurlarına hamledilmesi tabiidir, öyleyse madeni levhalar bedellerinin kabileden hemen tahsiline teşebbüs edilerek alınması gerekmektedir, denmiştir. Şayet 1.500 İngiliz lirasına balığ olan bedel, İngiliz kumpanyasının zararından aşağıda ise açıkta kalan miktarının vilayet sandığından ödenmesi lüzumunun vilayete yazılmasına karar verilmiştir, şeklinde açıklama yapılmıştır.⁵⁰

⁴⁹ BOA, BEO. 1992/149357.

⁵⁰ BOA, BEO. 1992/149357.

29 Ocak 1903'te Hariciye Nazırı tarafından Sadaret'e yazılan yazıda konu tekrar açıklanarak, yukarıda belirtilen hususlar üzerine bir görüşme daha olmuştur.⁵¹

4 Şubat 1903'te Yemen Vilayeti Vekaleti'ne bir şifre gönderilmiştir. Şifrede, Hakem Kabilesi'nin batan Siyam Vapuru'ndan çaldığı madeni levhalar Yemen çarşılarında ederinden düşük fiyatla satılarak 1.200 İngiliz lirası raddesinde bir meblağ hâsıl olacağı halde vilayetçe adı geçen levhaların şu anda aranılmakta olduğunun ve adı geçen bedellerin tahsilinin mümkün olmayacağına İngiliz konsolosuna bildirilmesine karar verildiği haber verilmiştir. Kabileden elde edilecek miktarın dışında kalan kısmın ne şekilde alınacağına hızlıca yazılması istenmiştir.⁵² Mesele 1904 yılına da sarkmıştır. 10 Ocak 1904'te Maliye Nazırı tarafından kaleme alınan yazıda, Kazaz'da olan Siyam adındaki Danimarka Vapuru'ndan Moha Kazası'nda Hakem Kabilesi'nin gasp etmiş oldukları kalay parçalarından ibaret olan madeni levhaların bedeli olmak üzere İngiltere, İsveç ve Norveç sefaretlerince talep olunan 1.500 lira hakkında Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerinden tezkereler gelmiştir. Görüşmeler üzerine Yemen Vali Vekaleti'nden alınan telgraflarda levhalar bedelinin Hakem Kabilesi'ne 4.000 riyal taahhüt ettirilerek bundan 3.000 riyalinin hemen, geri kalan miktarın ise kısa bir süre içinde alınacağı bildirilmiştir. Adı geçen 4.000 riyalden 15.000 liraya varıncaya kadar olan üst tarafının vilayet gelirlerinden tedarik edilerek ödenmesi mümkün olmayacağından söz konusu 4.000 riyalin hemen kabileden tedarik edilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Ancak 1.500 lira kabile tarafından ödenemeyeceğinden bunun hazineden ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Maliye Nazırı, bu miktarın bu senenin Dâhiliye bütçesine yapılacak bir ilaveyle mi yoksa Dâhiliye Nezareti'nin gelecek seneki bütçesinden mi alınacağı konusunda üstlerden bilgi istemiştir.⁵³ 13 Ocak 1904'te 2655 numaraya verilen cevapta Kazaz'da olan Siyam adındaki vapurdan gasp olunan madeni levhaların bedeli olmak üzere İngiltere, İsveç ve Norveç sefaretlerine verilmesi kararlaştırılan 1.500 liradan Hakem Kabilesi'nden tahsil ve hazineye yüklenen 40.000 kuruştan fazlasının bu senenin maliye bütçesine ilave edilmesine karar verilmiştir.⁵⁴

2. Hakem Kabilesi ve Sabihi Kabilesi Arasındaki Gerginlik

Bölgede dikkat çeken hususlardan biri de kabilelerin kendi aralarındaki rekabet ve çatışmalardır. Bu kapsamda Hakem Kabilesi'nin de diğer kabilelerle olan bu türden ilişkilerine bir örnek teşkil etmesi bakımından Sabihi Kabilesi ile arasında geçen bir çatışma konuya dâhil edilmiştir. Bu noktada konunun Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan kısımları dikkate alındığında aradaki çatışmada Osmanlı makamlarının tutumu dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin daha önce Danimarka'ya ait Siyam Vapuru'ndan gasp edildiği iddia edilen levhalar hakkındaki duruşuna benzer burada da kabileyi muhafaza etmeye dönük bir duruş sergilendiği açıkça görülmektedir.

⁵¹ BOA, BEO. 1992/149357.

⁵² BOA, BEO. 1992/149357.

⁵³ BOA, BEO. 2254/169028.

⁵⁴ BOA, BEO. 2254/169028.

15 Kasım 1902’de Yemen Vilayeti’nden Vali Vekili Müşir Abdullah imzalı alınan şifreli telgraf Seraskeriye’ye bildirilmiştir. Buna göre Dokuz Nahiye’den⁵⁵ Sabihi Kabilesi’nin Moha Kazası’na bağlı Hakem Kabilesi’ne taarruzla nüfusunu katlettiği ve mallarını yağmaya cüret ettiği ve bunu alışkanlık haline getirip tekrar eylediği bildirilmiştir. Kasım ayının 31. gecesi Sabihi Kabilesi’nden bir hücumla, Moha Kazası’nın Debab Köyü’ne tecavüz ederek köyü ateşe verdikleri haber verilmiştir. Hakem şeyhlerinden Avset Sabit’in oğlunu katlettikleri, Arapların âdeti olduğu üzere Hakem Kabilesi’nin İngiliz himayesinde bulunan Sabihi Kabilesi’ne karşı bir saldırıyı başlatacağı beyanıyla Sabihi Kabilesi’nin tecavüzünün önlenmesi, Bab’ül Mendeb’e memur Miralay Hakkı Bey tarafından telgrafla yazılmıştır. Hakem Kabilesi’nin teskiniyle tecavüzlere meydan verilmemesi lüzumu Taiz Mutasarrıflığı’na yazılmış ve Dokuz Nahiye şeyhlerinin tecavüzlerinin önlenmesine dair kesin tedbirlerin süratle alınmasına müsaade buyurulması istenmektedir.⁵⁶ 17 Kasım 1902 tarihinde ise konu Hariciye Nezareti’ne yazılmıştır. Dokuz Nahiye’den Sabihi Kabilesi’nin Moha Kazası’na bağlı Hakem Kabilesi’ne taarruzla nüfusunu katletmesi ve mallarını yağmalaması üzerine, Hakem Kabilesi’nin İngiliz himayesinde olan Sabihi Kabilesi’ne karşı bir saldırıya başlayacağı tahmin edilmektedir. Sabihi Kabilesi’nin saldırılarını önlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması için Yemen Vilayeti’ne yazı gönderilmiştir.⁵⁷ 19 Kasım 1902’de ise konu hakkında Dâhiliye Nazırı ile Sadaret arasında yazışma yapılmıştır. Hadisenin gelişimi tekrar edilerek, Hakem Kabilesi’nin teskiniyle tecavüze meydan verilmemesinin Taiz Mutasarrıflığı’na yazıldığı ve Dokuz Nahiye şeyhlerinin tecavüzlerinin önlenmesine dair kesin tedbirlerin süratle alınması lüzumuna dair Yemen Vilayeti Vekaleti’nden alınan telgrafın padişaha bildirildiği haber verilmiştir.⁵⁸ Konu bir gün sonra da Hariciye Nezareti’ne aksettirilmiş ve gerekenin yapılacağı Yemen Vilayeti’ne bildirilmiştir.⁵⁹

Sabihilerin Hakem Kabilesi üzerine saldırısı hakkında, 23 Aralık 1902’de Hariciye Nezareti’ne Londra Sefareti Maslahatgüzarlığı’ndan bir tahrirat gelmiştir. Gelen 490 numaralı tahriratın tercümesi yapılarak, konu üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Lord Lansidon’un göndermiş olduğu takrime cevaben, Hariciye Nezareti’nden gelen bir kита, takririn suretinin Fransızca tercümesiyle beraber takdim kılındığını belirtmektedir. Takririn tercümesinde İngiltere’nin himayesinde ve Aden civarında bulunan Sabihi Kabilesi tarafından Moha Kazası dâhilinde Hakem Kabilesi aleyhine vukua gelen tecavüzlere dair şikâyet hakkında, Aden valisinden bir telgraf gelmiştir. Vali adı geçen Sabihi Kabilesi tarafından Hakem Kabilesi aleyhine saldırgan bir hareket icra olmadığını, fakat Sabihilerden kanun haricinde bulunan Atıfı namındaki kabilenin şeyhlerinden birinin oğlunun, bu kabile adamlarından 3-4 kişiyi yanına alarak Debab Köyü üzerine ateş etmiş olduğunu bildirmektedir. Vali yine ahaliden birinin katledildiğini ancak köyün yakılmadığı

⁵⁵ Osmanlı arşiv belgelerinde Nevahi-i Tis’a olarak geçmektedir. Ancak daha anlaşılır olması için metin içerisinde günümüz Türkçesindeki karşılığı olan Dokuz Nahiye şekliyle kullanılmıştır.

⁵⁶ BOA, BEO. 1953/146460; BEO. 1973/147915.

⁵⁷ BOA, BEO. 1996/149696.

⁵⁸ BOA, BEO. 1953/146460.

⁵⁹ BOA, BEO. 1953/146460.

gibi bir yağmanın da meydana gelmediğini ve ileride böyle bir tecavüzün meydana gelmemesi noktasında şeyhi ihtar ettiğini telgrafında yazmıştır.⁶⁰

6 Ocak 1903'te Hariciye Nazırı'ndan Sadaret'e yazılan yazıda, İngilizlerin bildirdiğinin aksine Dokuz Nahiye'den Sabihi Kabilesi'nin Moha Kazası'na taarruzla nüfusu katlettiği, mallarını yağmaladığı ve alışkanlık üzere Sabihi Kabilesi'nden bir hücumla Moha Kazası'nın Debab Köyü'ne tecavüz ederek köyü ateşe verdikleri tekrar ifade edilmiştir. Ayrıca, Hakem şeyhlerinden Avset Sabit'in oğlunu katlettikleri ve bu yüzden Hakem Kabilesi'nin İngiliz himayesinde bulunan Sabihi Kabilesi'ne karşı bir saldırı başlatmasına sebep olacağı beyanıyla, Sabihi Kabilesi'nin tecavüzlerinin önlenmesi istenmiştir. Hariciye Nazırı yine Aden valisinin bildirdiği beyanatları da Sadaret'e aktarmıştır. Ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan ihtar sefarete bildirilmiş ve bu bildirim de Hariciye Nezareti tarafından Sadaret'e intikal ettirilerek Sadrazam gelişmelerden haberdar edilmiştir.⁶¹ 7 Ocak 1903'te Yemen Vali Vekaleti'ne gönderilen şifrede ise bu gibi tecavüzlerin önlenmesi noktasında gerekli tedbirlerin alınması istenerek, Aden valisinin adı geçen şeyhe ihtarında bulunduğu bilgisi de verilmiştir.⁶²

30 Mayıs 1903'te Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda, Sabihi Kabilesi'ne mensup Ahmed Salih El Atifi ve avanesinin Moha'ya bağlı Hakem Kabilesi'ne vuku bulan saldırı ve tecavüzlerinden dolayı gerekli tedbirlerin vakit geçirmeden alınacağı hakkında İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından verilen vadin uygulanmasına kabile tarafından da dikkat edildiği, Dâhiliye Nezareti'nin 28 Mayıs 1903 tarihli ve 1499 numaralı tezkeresinde yer almıştır.⁶³ Hadiseyle ilgili 11 Haziran 1903'te Hariciye Nezareti'ne tekrar yazılmıştır. Sabihi Kabilesi'ne mensup Ahmed Salih El Atifi tarafından bu kere dahi Moha ile Babü'l Mendeb arasında Debab Köyü civarında Hakem Kabilesi'nden bazılarının kaçırıldığı ve bir şekilde 110 riyal verilerek bunların kurtarıldığı bölgeden gönderilen yazıdan anlaşılmıştır. Adı geçen Ahmed Salih El Atifi ve avanesi hakkında İngiltere Dışişleri'nce icrası vaat olunan muamelenin ertelenmesi ve saldırıların tekrarı Hakem Kabilesi'ne büyük zararlar vermiştir. Bundan dolayı Hakem Kabilesi'nin Sabihilere saldırması mümkün olduğundan, Yemen Vilayeti'nden bildirilen haber üzerine gerekenin yapılması istenmektedir.⁶⁴ Sabihi Kabilesi'nin saldırılarından Hakem Kabilesi'ni muhafaza etmek için Osmanlı Devleti'nin yoğun bir gayret sarf ettiği görülür. Özellikle İngiliz himayesinde olan bir kabilenin bu saldırıları devam ettirmesi nedeniyle nazik bir durum arz eden Hakem Kabilesi'nin güvenliği, titizlikle takip edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Sadrazam da dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'nin üst kademesindeki birçok görevli konuyla ilgilenmiştir.

⁶⁰ BOA, BEO. 1973/147915.

⁶¹ BOA, BEO. 1973/147915.

⁶² BOA, BEO. 1973/147915.

⁶³ BOA, BEO. 2080/155996.

⁶⁴ BOA, BEO. 2090/156745.

3. I. Dünya Savaşı Öncesi Genel Olarak Yemen’in Kuzeyi

Yemen’de XX. yüzyılın başından itibaren iki isim kendini göstermeye başladı. Bunlardan biri İmam Yahya’ydı. İmam Yahya 1904’te babasının yerini almadan önce 1902’de Osmanlılar, İmam Yahya’nın babası⁶⁵ ile İngilizlere karşı işbirliği yapmak için harekete geçtiler. Osmanlılara göre İngilizler İslam’ın düşmanıydı. Ancak bu öneri İmam tarafından reddedildi.⁶⁶ Bu sırada Osmanlı birlikleri ile Beni Mervan, Beni Hasan, Beni Abs ve Kutaba gibi kabileler arasında çatışmalar çıktı. Osmanlılar kuzeyde Midi şehrini alarak yasadışı silah girişinin yapıldığı bir noktayı ellerine geçirdiler.⁶⁷ 1904’te Osmanlılara karşı oldukça tehlikeli bir isyan başladı. 1904’te İmam Muhammed’in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yahya, babasının politikalarını devam ettirdi. 1905’te Asir’de ve İmam Yahya’nın hâkim olduğu bölgelerde isyan başladı. Aynı zamanda Haşid, Bakil ve Zaranik gibi birçok kabile de isyan durumundaydı. Bu gelişmeler sırasında 3 Ocak 1905’te Mahmud Nedim Bey vali olarak Yemen’e atandı.⁶⁸ 1905 isyanı sırasında Yemen’e yaklaşık 55.000 asker gönderildi ve bunların 30.000’i Hudeyde’de ikame ettirildi. Bu askerlerden isyan sırasında 6.000’i Sana’da olmak üzere 15.000’i öldü, yaralandı ya da Yemen’i terk etmek durumunda kaldı. 9.000 asker de tifodan hayatını kaybetti.⁶⁹ Bu sırada Yemen’de dikkat çeken bir diğer isim olan Seyyid İdris’in faaliyetleri de kendisini gösterdi. Seyyid İdris’in Osmanlılara karşı mücadelesi 1904’ten I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etti. Bu sırada İdris, İngilizlerden de yardım gördü.⁷⁰ İngilizler mevcut karmaşa içinde kendi varlıklarını muhafaza etmekle meşguldü. Yemen’de İngilizler ve Osmanlıların 1900-1904 arasında vardıkları sınır anlaşmaları ve bunu takiben yapılan diğer anlaşmalarla İngiliz koruma alanı da ortaya çıkmış oldu.⁷¹ Bunun yanında İngiltere, Yemen’de korsanlıkla mücadele kapsamında zaman zaman sert tepkiler veriyordu. Bu noktada 3 Aralık 1902 tarihinde İngiliz ticaretine zarar veren bu durum karşısında Hor El-Vahla adlı bölgeye bir bombardıman dahi gerçekleştirmişti.⁷²

Osmanlı Devleti, bir yandan Yemen’deki isyanlar ile mücadele ederken bir yandan da İtalyan baskısını bertaraf etmekle meşguldü. İtalyanlar Doğu Afrika’ya yerleştikten sonra Kızıldeniz’deki faaliyetlerini arttırdıklarında birçok defa Osmanlı Devleti tarafından protesto edilmişlerdi.⁷³ İtalyanlar bununla da yetinmeyip Eritre’de bir koloni kurduktan sonra karşı sahildeki Yemen limanları ile ilgilenmeye başladılar. Bu konuda Türk yerel yetkililerini sıkıştırarak ve her geçen gün baskılarını arttırarak etki alanlarını genişletmeye çalıştılar. İtalya bunu

⁶⁵ İmam Hamid El-Din.

⁶⁶ John Baldry, 1976, s. 172.

⁶⁷ John Baldry, 1976, s. 172.

⁶⁸ John Baldry, 1976, s. 175.

⁶⁹ John Baldry, 1976, s. 176.

⁷⁰ John Baldry, 1976-1977, s. 155.

⁷¹ Harold Jacob, “The Kingdom of the Yemen: Its Place in the Comity of Nations”, *Transactions of the Grotius Society*, Vol. 18, Problems of Peace and War, Cambridge University Press, 1932, s. 138-139.

⁷² John Baldry, 1976-1977, s. 159.

⁷³ Durmuş Akalın, “Aden’in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti’nin Kızıldeniz’de Aldığı Tedbirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, 2014, s. 78-379.

özellikle gemilerini Türklerin ve Arapların saldırılarından korumak için yaptığını söylüyordu. Hatta korsanlık olarak gördüğü bu teşebbüsleri engellemek için bir askeri operasyonu dahi göze almışlardı. Bu hadiseler yaşanırken 15 Ekim’de bir İtalyan birliği Yemen önlerine geldi. Birliğin kumandanı korsanlığı sona erdirmek için Türk yetkilileri ile görüşmelere başladı. Ancak bir sonuç elde edemedi. Bu sırada Hakem kabilesi de dâhil olmak üzere Midi ve Beni Mervan kabileleri de bu meselede dikkat çeken bir rol oynadılar. Eğer Türkler teklifi kabul etmezlerse, Hudeyde ve çevresinin bombardıman edilmesi söz konusuydu. Bu noktada bir İngiliz gambotu da İngiliz çıkarlarını korumak üzere Hudeyde’ye geldi. Bu sırada Türkler de Midi bölgesine Hudeyde’den 150 ve Luhayah’tan 250 asker kaydirdılar. Liman 31 Ekim 1902’de bombardıman edildi ancak şeyhler elde edilemedi. Bombardımandan sonra Türkler Midi’ye 1.600-2.000 asker yerleştirdiler. 10 Kasım’da da zarar gören İtalyan malları için bir ödeme planı tespit edildi. Buna göre Osmanlı Devleti korsanlığın önlenmesi için daha aktif rol alacak ve İtalya ile işbirliği içinde olacaktı. Ayrıca Türk yetkililer şeyhleri iki ay içinde yakalayıp İtalyanlara teslim edecekti. Türkler zarar gören İtalyan malları için 19.700 dolar/1.900 paund ödeyecek, Midi’de ölen İtalyan ve Abissina’lı iki aileye 6.500 dolar ödeme yapacak, Osmanlı Devleti Kızıldeniz’de Musavva ve diğer Afrika sahillerinden gelen İtalyan bayraklı yabancı sembukları tanıyacak ve limanlarına kabul edecekti.⁷⁴

1904’te İtalyanlar, Cavaliere Ferdinande Sola idaresinde Moha’da bir Konsolos yardımcılığı binası açtılar. Hudeyde’deki İngiliz konsoloslugu ise çok önceleri 1884’te açılmıştı.⁷⁵ 1909’da İtalyan Marchese Gaetano Benzon Moha’ya Yemenlileri Eritre ordusuna asker almak için gönderildi. Bu amaçla çıktığı seyahatine Alman kâşif Burckhardt da eşlik etti. Ancak her iki isim de Ocak 1910’da Ibb yolunda öldürüldü. Bunun üzerine bir İtalyan gambotu yine Hudeyde önlerine geldi. Ancak bu geliş büyük bir gerginlik doğurmadı. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Yemenliler Eritre ordusunda askerlik yapmaya devam ediyorlardı ve Osmanlı Devleti de bu faaliyet karşısında önleyici bir tedbir olarak tüm Yemenlilerin yolculuklarına çıkmadan önce pasaport sahibi olmalarını zorunlu tutuyordu.⁷⁶ Bu dönemde Yemen’deki karışıklıklardan dolayı pek çok kimse de Habeş topraklarına göç etmek durumunda kalmıştı.⁷⁷

II. Abdülhamid’in 1909’da tahttan indirilmesi Araplar ve Türkler arasında bir ayrılık yarattı. Bu dönemde Yemen’de en dikkat çekici güç yine İmam Yahya idi.⁷⁸ II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonra bölgedeki gelişmeleri etkileyen en önemli iki hadise Yemen’deki isyanlar ve İtalyanların bölge üzerindeki faaliyetleriydi. 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı sırasında İtalyanlar Seyyid İdris’i desteklediler. Hatta İmam Yahya’nın üstüne gitmesi için Lahec Sultanı ile görüşmeler yürüttüler. Osmanlı Devleti ise bu sırada bir yandan da İmam Yahya

⁷⁴ John Baldry, 1976-1977, s. 158-159.

⁷⁵ John Baldry, 1976-1977, s. 159.

⁷⁶ John Baldry, 1976-1977, s. 159-160.

⁷⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 166-167.

⁷⁸ Harold Jacob, 1932, s. 134.

ile bir mücadele içindeydi. Ancak 1911’de Yemen İmamı ile Osmanlı Devleti bir anlaşmaya vardı ve böylece imamın otonomluğu bir anlamda Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş oldu.⁷⁹ 1911 tarihli Türk-Yemen Anlaşmasına göre Yemen dört parçaya bölündü. Belli bölgelerde otonom bir durum ortaya çıktı.⁸⁰ Bu anlaşma İzzet Paşa ile İmam Yahya arasında yapılmıştı ve yıllardır süren çatışma sona ermişti. Ne var ki İtalya ile savaşa girilince sonuçlarından yararlanılamadı.⁸¹ Süveyş Kanalı ile başlamış olan gelişmeler İmam Yahya’nın Osmanlılar ile anlaşmasıyla bir sonuca varmış oldu. Kanalin açılmasıyla birlikte Osmanlılar Yemen’e Asir bölgesini kontrol altına almak için 3.000 asker göndermişlerdi. 1871’de de Asirliiler dağlara çekilmek durumunda kalmıştı. Ardından Asir bölgesi de 9 idari bölgeye bölündü. Yemen kontrol altına alındıktan sonra ise Sana Vilayet merkezi oldu ve dört idari bölgeye ayrıldı. Merkez, Asir, Hudeyde ve Taiz. Her birinin başına birer mutasarrıf atandı.⁸² İtalya’nın bölge üzerindeki etkisi savaş sırasında iyice yoğunlaştı. 18 Haziran 1912’de Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen yazıda, İtalya’nın Suriye, Hicaz ve Yemen vilayetlerindeki ahali ve urbanı Osmanlı aleyhine kışkırtmak için Mısır ahalisinden bazılarına pek çok akçe verdikleri haber alınmıştı. Harbiye Nezareti’nin gönderdiği bu yazı ile bölgedeki yetkililerin uyanık olması gizlice bildirilmişti.⁸³ İtalyanlar bununla kalmamış 11 Ağustos 1912 tarihli bölgeden bildirilen haberde bir İtalyan Vapuru’nun Hudeyde’ye gelerek şehrin bir mahallesini bombardıman ettiği ve bir kadının bu esnada şehit olduğu Yemen Vilayeti’nden Vali Nedim tarafından haber verilmişti.⁸⁴ Ancak İngilizler İtalyanların Yemen’de nüfuz kurmalarına taraftar değildi.⁸⁵ Bu yüzden İtalyanlar bölgede bir nüfuz kurmakta zorlanmışlardı.

Yemen’de son dönem Osmanlı hâkimiyeti 1873’ten 1918’e kadar devam etti.⁸⁶ Osmanlı Devleti’nin çöküşü ile birlikte 1918’de Yemen bağımsız oldu ve eski haline geri döndü.⁸⁷ I. Dünya Savaşı öncesinde Yemen’de etkin olan güçlerin başında İmam Yahya vardı. Ancak savaş boyunca kendisi tarafsız kalmayı tercih etti.⁸⁸ I. Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti Arap Yarımadası’nın güneyini boşalttı ve Yemen’de otorite İmam Yahya’nın eline geçti.⁸⁹ Osmanlıların Yemen’den çekilmesiyle birlikte Yemen’de belirgin bir şekilde İmam Yahya’nın otoritesi görüldü. Seyyid İdris’le de bir süre sonra karşı karşıya geldiler ve İmam Yahya, Seyyid İdris’in elinden asıl merkezlerinden biri olan Hudeyde’yi aldı.

⁷⁹ Nono Sergio Marques Antunes, 1999, s. 367.

⁸⁰ Isam Ghanem, “The Legal History of Asir (Al-Mikhlaif Al-Sulaymani)”, *Arab Law Quarterly*, Vol. 5, No. 3, Brill, 1990, s. 213.

⁸¹ İhsan Süreyya Sırma, “Yemen”, *Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi*, Cilt, 13, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1997, s. 381.

⁸² John Baldry, 1976, s. 167.

⁸³ BOA, DH. SYS. 1/75.

⁸⁴ BOA, DH. SYS. 1/75.

⁸⁵ John Baldry, 1976-1977, s. 160.

⁸⁶ Harold Jacob, 1932, s. 136.

⁸⁷ Nono Sergio Marques Antunes, 1999, s. 366.

⁸⁸ Harold Jacob, 1932, s. 132.

⁸⁹ Sırma, İhsan Süreyya, 1997, s. 381; Stanko Guldescu, “Yemen: The War and the Haradh Conference”, *The Review of Politics*, Vol. 28, No. 3, Cambridge University Press, 1966, s. 319.

İngilizler de bu arada İmam Yahya ile Aden'e ait yerlerden İmamın çekilmesi üzerine bir anlaşma varmak için çabalıyorlardı.⁹⁰

Osmanlı Devleti 1914-1918'de Yemen bölgesine Suudileri sokmamak gibi bir taktik izledi.⁹¹ Ancak Osmanlı Devleti bölgeden çekilince bölgenin belirgin gücü İngilizler oldu. I. Dünya Savaşı'nda İngiltere, Arap Yarımadası'nda Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle tek güç haline geldi. İbn Suud, Şerif Hüseyin ve Seyyid İdris ile anlaşmalar yaparak durumunu güçlendirdi.⁹² Ancak Yemen'in çok geniş bir alanında hâkimiyet İmam Yahya'nın elinde kaldı. İmam Yahya Osmanlılara karşı uzun süre devam eden mücadelesinden başarıyla çıktıktan sonra Aden dışında neredeyse bütün Yemen'de bir otorite kurdu. Ordusunu Zeydi kabileler olan Haşid, Bakil ve Havlan kabilelerinden oluşturdu. Zeydi kadılar ve Haşimi Seyyidler ile de yönetim teşkilatına getirildi.⁹³ Fakat Asir bölgesinde hâkimiyet ilk başta Seyyid İdris'in elindeydi. İlk başlarda İtalyanlara yanaşan Seyyid İdris I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile ilişki kurmak istedi. 1921'de İngiliz garnizonunun çekilmesiyle Hudeyde'yi eline geçirdi. Aynı yıl İmam Yahya üzerine yürüyünce Hudeyde'yi boşaltmak durumunda kaldı.⁹⁴ 1922'de Asir bölgesine ziyarette bulunan Rosita Forbes, bu bölgenin tamamen İdris'in kontrolünde olduğunu söylemektedir. Gözlemlerinde burada yabancı hiç kimsenin olmadığını ve fanatik olduklarını belirtmektedir. Ayrıca ülkede neredeyse hiç eğitilmiş insan olmadığını ve kabile şeyhlerinden tanıdığı hiç kimsenin okuma yazma bilmediğini söylemektedir.⁹⁵ Mart 1925'te Sana'ya hâkim olan İmam Yahya Hudeyde ve kuzeydeki sahil şehri Midi'yi ele geçirdi. Fakat bölgede etkin olan üç kabile, imam ile savaşa devam etti. Haşid ve Bakil kabileleri imamın onlara karşı bu tavrından dolayı tepki gösterdiler.⁹⁶ 1926'da ise Suudiler İdrisi taraftarlarını Asir'de yendiler ve bölgeyi kendi kontrolleri altına aldılar⁹⁷ ve bölge onların eline geçti. Ancak İmam Yahya'nın elde ettiği güç İngilizleri ve Suudileri 1926'da bir anlaşma yapmak üzere harekete geçirdi.⁹⁸ Böylece Yemen'de İmam Yahya uzun bir süre devam edecek hâkimiyetini kurmuş oldu. Yemen'deki İngiliz varlığı da Aden merkezli olarak 1937'ye kadar devam etti.⁹⁹

Sonuç

Osmanlı Devleti, Mısır'ın fethi ile Yemen'de kurduğu hâkimiyetini XIX. yüzyılın ikinci yarısında tekrar tesis etmek için gayret göstermiştir. Bu gayret İngilizlerin ve Avrupalı diğer devletlerin Kızıldeniz ve Yemen üzerindeki nüfuzlarının

⁹⁰ John Baldry, 1976-1977, s. 156.

⁹¹ Stanko Guldescu, 1966, s. 330.

⁹² Harold Jacob, 1932, s. 131.

⁹³ A. Z. Al-Abdin, "The Free Yemeni Movement (1940-1948) and Its Ideas on Reform", *Middle Eastern Studies*, Vol. 15, No. 1, Taylor&Francis, 1979, s. 36.

⁹⁴ Besim Darkot, "Asir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1997, s. 675.

⁹⁵ Rosita Forbes, "A Visit to the Idrisi Territory in Asir and Yemen", *The Geographical Journal*, Vol. 62. No. 4, The Royal Geographical Society, 1923, s. 272.

⁹⁶ Isam Ghanem, 1990, s. 211.

⁹⁷ Isam Ghanem, 1990, s. 211.

⁹⁸ Isam Ghanem, 1990, s. 211.

⁹⁹ Bujra, A.S., "Urban Elites and Colonialism: The Nationalist Elites of Aden and South Arabia", *Middle Eastern Studies*, Vol. 6, No. 2, Taylor&Francis, 1970, s. 189.

her geçen gün artmasıyla bir zaruret olarak görülmüştür. Bunun için Muavin Tevfik Paşa idaresinde bir takım askeri faaliyetler yürütülmüştür. Bu faaliyetler yeterince hazırlık yapılmadan başlatıldığı için tahmin edilen sonuçlarını hemen vermemiştir. Hatta Osmanlı Devleti’nde daha da karmaşık bir sorun olarak sonraki dönemlere intikal etmiştir. Bu yüzden de 1871-1873 arasında tekrar bir askeri faaliyete girilmek zorunda kalınmıştır. Kapsamlı ve çok yönlü bir plan dâhilinde ve bölgenin yerel dinamiklerini göz önüne alarak İngiliz, Fransız ve İtalyan nüfuzları da hesaplanmadan girişilen bu faaliyetler semeresini ancak çok uzun bir süre sonunda vermiştir. 1911’de nihayete varan karmaşa tam bir hâkimiyet üzerine değil İmam Yahya’ya verilen bir takım tavizler ile mümkün olabilmıştır. Bu gelişmeler sırasında Hakem Kabilesi de içlerinde olmak üzere bölgedeki kabileler olayların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti’nin Yemen’deki hâkimiyeti daha çok Kızıldeniz’in ve Babü’l Mendeb’in sahil kısmında kuvvetli olarak görülmüştür. Bu hâkimiyet Hudeyde ve Moha gibi şehirlerde belirgin bir şekilde görülürken Asir bölgesi gibi bölgeler pek de güvenli olmayan yerler olarak kalmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin kuvvetli olarak görüldüğü Moha’ya bağlı alandaki kabilelerden biri olan Hakem Kabilesi de konumu bakımından dikkat çekici bir mevkide yer almıştır. Osmanlı hâkimiyetinin güçlü olduğu bir alanda olmalarına rağmen Fransa ile ilişkiler kurarak bir arazi satışına teşebbüs etmişler, bölgede batan bir gemiden madeni levhaların gasp edilmesi olayına karışmışlar ve çevresindeki başka kabileler ile çatışma içinde bulunmuşlardır. Bu üç önemli başlıkta da yerel Osmanlı makamları ile temas halinde bulunmuşlar ve denetim altında kalmışlardır. Buna rağmen Osmanlı yerel makamlarının kabile üzerinde kanuna mugayir bir baskı kurmadığı, yaşayışlarına müdahale etmediği ve kabile üzerinde zorlayıcı bir takım operasyonlara girişmedikleri söylenebilir.

Osmanlı Devleti, gerek Hakem Kabilesi örneğinde gerekse de diğer kabileler ile ilişkilerinde meseleye büyük ölçüde asayiş merkezli bakmıştır. Asayişe mugayir olmadığı ve başka devletler ile kendisini karşı karşıya getirmedığı sürece kabileler üzerinde bir baskı kurmamıştır. Onlara zorluklar çıkarmamaya dikkat etmiştir. Hatta Siyam Vapuru hadisesinde çalınan madeni levhalar bedeli konusunda kabileyi rahatlatmak için ortaya çıkan zararın bir kısmını ödemeyi kabul etmiştir. Bunun yanında İngilizlerin himayesindeki kabilelerin Hakem kabilesi üzerine olan baskılarını gerek bölgede gerekse de İstanbul’da elinden geldiğince önlemek için uğraşmıştır. Bu kabileyeye karşı önceki hadiselerde devlete zarar duruşlarından dolayı herhangi bir umursamazlık içine de girilmemiştir. Ancak bölgedeki mezhep çekişmesi, kabilelerin kendi arasındaki mezhep ve yağma hadiseleri üzerinden devam eden sürtüşmeler, İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkililerin kabileler üzerindeki tahrikleri Osmanlı Devleti’ni hedef haline getirmiştir. Bu yüzden de Osmanlı Devleti bölgeden atılması gereken bir güç gibi görülmüş ve Osmanlı askerleri birçok çatışmanın ortasında kalmış ya da bu çatışmaların hedefi olmuştur. Tüm bunlara rağmen kabilelere karşı elde edilen belgelerde hakaret içeren ya da onları küçük gören bir bakış açısı mevcut değildir. Hatta bölgedeki yetkililerin kabilelerin

içinde buldukları zorlukları ve ekonomik sıkıntıları gerekçe göstererek onları muhafaza etmeye dönük bir bakış açısına dahi sahip oldukları dahi söylenebilir. Her ne kadar bu makale ile Hakem Kabilesi incelenmiş olsa da bölgedeki diğer kabilelere karşı da benzer bir tutum içinde olduğu tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

A.M. 24/67 (1277.L.15).

A.MKT. 231/17 (1265.12.3).

A.MKT. MHM. 431/46 (1285.N.27); A.MKT. MHM. 441/93 (1286.R.7).

BEO. 1944/145751; 1950/146217; 1953/146460; 1973/147915; 1980/148455; 1992/149357; 1996/149696; 2080/155996; 2090/156745; 2254/169028.

DH. SYS. 1/75.

HR. SYS. 105/4; HR. SYS. 105/7; HR. SYS. 102/8.

HR. TO. 511/22 (1870.7.20); HR. TO. 511/53 (1872.6.12).

İ.MMS. 15/320 (1264.Ca.7).

Y.MTV. 88/86.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Abir, M., "The Origins of the Ethiopian-Egyptian Border Problem in the Nineteenth Century", *Journal of African History*, Vol. 8, No. 3, Cambridge University Press, 1967, pp. 443-461.

Ahmet Raşit Paşa, *Tarih-i Yemen ve San'a*, Cilt I-II, Yay. Haz. Sadettin Baştürk, Taşhan Kitap Yayınları, Ankara, 2013.

Akalın, Durmuş, "Aden'in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'de Aldığı Tedbirler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2, 2014, s. 357-404.

Al-Abdin A. Z., "The Free Yemeni Movement (1940-1948) and Its Ideas on Reform", *Middle Eastern Studies*, Vol. 15, No. 1, Taylor&Francis, 1979, pp. 36-48.

Antunes, Nono Sergio Marques, "The Eritrea-Yemen Arbitration: First Stage. The Law of Title to Territory Re-Averred", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 48, No. 2, Cambridge University Press, 1999, pp. 362-386.

Baldry, John, "Al-Yaman and the Turkish Occupation 1849-1914", *Arabica*, Brill, T. 23, Fasc. 2, 1976, pp. 156-196.

Baldry, John, "Anglo-Italian Rivalry in Yemen and Asir 1900-1934", *Die Welt des Islams*, New Series, Vol. 17, Issue ¼, Brill, 1976-1977, pp. 155-193.

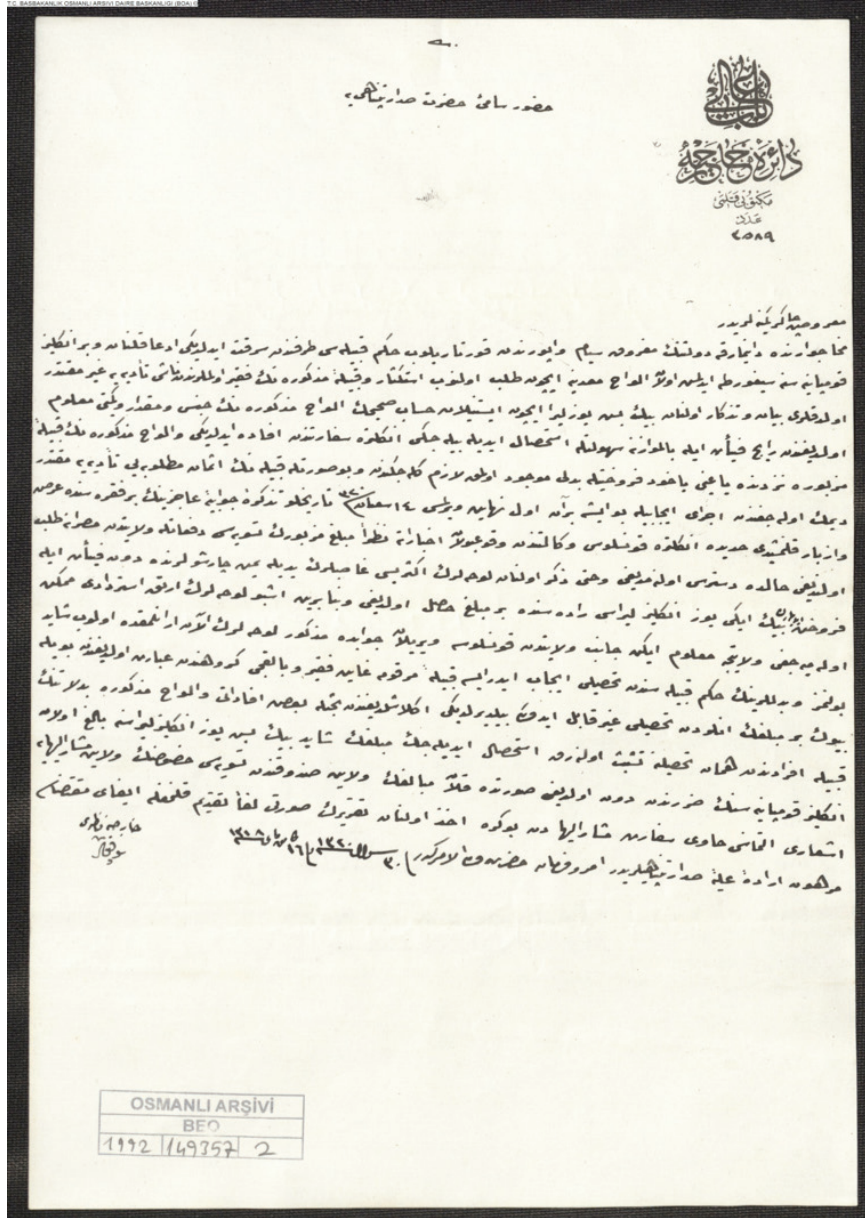
Bujra, A.S., "Urban Elites and Colonialism: The Nationalist Elites of Aden and South Arabia", *Middle Eastern Studies*, Vol. 6, No. 2, Taylor&Francis, 1970, pp. 189-211.

- Casale, Giancarlo, "The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 49, No. 2, Brill, 2006, pp.170-198.
- Darkot, Besim, "Asir", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1997, s. 674-675.
- Dresch, Paul, "The Position of Shayks Among the Northern Tribes of Yemen", *Man, New Series*, Vol. 19, No. 1, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1984, pp. 31-49.
- Forbes, Rosita, "A Visit to the Idrisi Territory in Asir and Yemen", *The Geographical Journal*, Vol. 62. No. 4, The Royal Geographical Society, 1923, pp. 271-278.
- Frankl, P.J.L., "Robert Finlay's Description of Sana in 1283-1239/1823", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, Vol. 17, No. 1, Taylor&Francis, 1990, pp. 16-32.
- Ghanem, Isam, "The Legal History of Asir (Al-Mikhlaif Al-Sulaymani)", *Arab Law Quarterly*, Vol. 5, No. 3, Brill, 1990, pp. 211-214.
- Grohman, A, "Moha", *Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1997, s. 404.
- Guldescu, Stanko, "Yemen: The War and the Haradh Conference", *The Review of Politics*, Vol. 28, No. 3, Cambridge University Press, 1966, pp. 319-331.
- Hirszowicz, L., "The Sultan and the Khedive 1892-1908", *Middle Eastern Studies*, Vol. 8, No. 3, Taylor&Francis, 1972, pp. 287-311.
- Jacob, Harold, "The Kingdom of the Yemen: Its Place in the Comity of Nations", *Transactions of the Grotius Society*, Vol. 18, Probelmes of Peace and War, Cambridge University Press, 1932, pp. 131-153.
- Kelly, J.B., "The Future in Arabia", *International Affairs*, Vol. 2, No. 4, Wiley, 1966, pp. 619-640.
- Meloy, John L., "Imperial strategy and Political Exigency: The Red Sea Spice Trade and the Mamluk Sultanate in the Fifteenth Century", *Journal of the American Oriental Studies*, Vol. 123, No. 1, American Oriental Society, 2003, pp. 1-19.
- Miller, W. Falgg, "Metaphors of Commerce: Trans-Valuing Tribalism in Yemen Audiocassette Poetry", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 34, No. 1, Cambridge University Press, 2002, pp. 29-57.
- Mortel, Richard T., "Price in Mecca during the Mamluk Period", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 32, No. 3, Brill, 1989, pp. 279-334.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- Sırma, İhsan Süreyya, "Yemen", *Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi*, Cilt, 13, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1997, s. 371-384.

- Stewart, Frank H., "Tribal Law in the Arab World: A Review of the Literature", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 19, No. 4, Cambridge University Press, 1987, pp. 473-490.
- Swagman, Charles F., "Tribe and Politics: An Example from Highland Yemen", *Journal of Anthropological Research*, Vol. 44, No. 3, University of New Mexico, 1988, pp. 251-261.
- Willis, John M., "Making Yemen Indian: Rewriting the Boundaries of Imperial Arabia", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 41, No. 1, Cambridge University Press, 2009, pp. 23-38.

EKLER

Ek 1: Danimarka'ya Ait Siyam Vapuru'nun Batması Hakkındaki Hariciye Nazırının Sadarete Yazdığı Yazısı (BEO. 1992/149357).

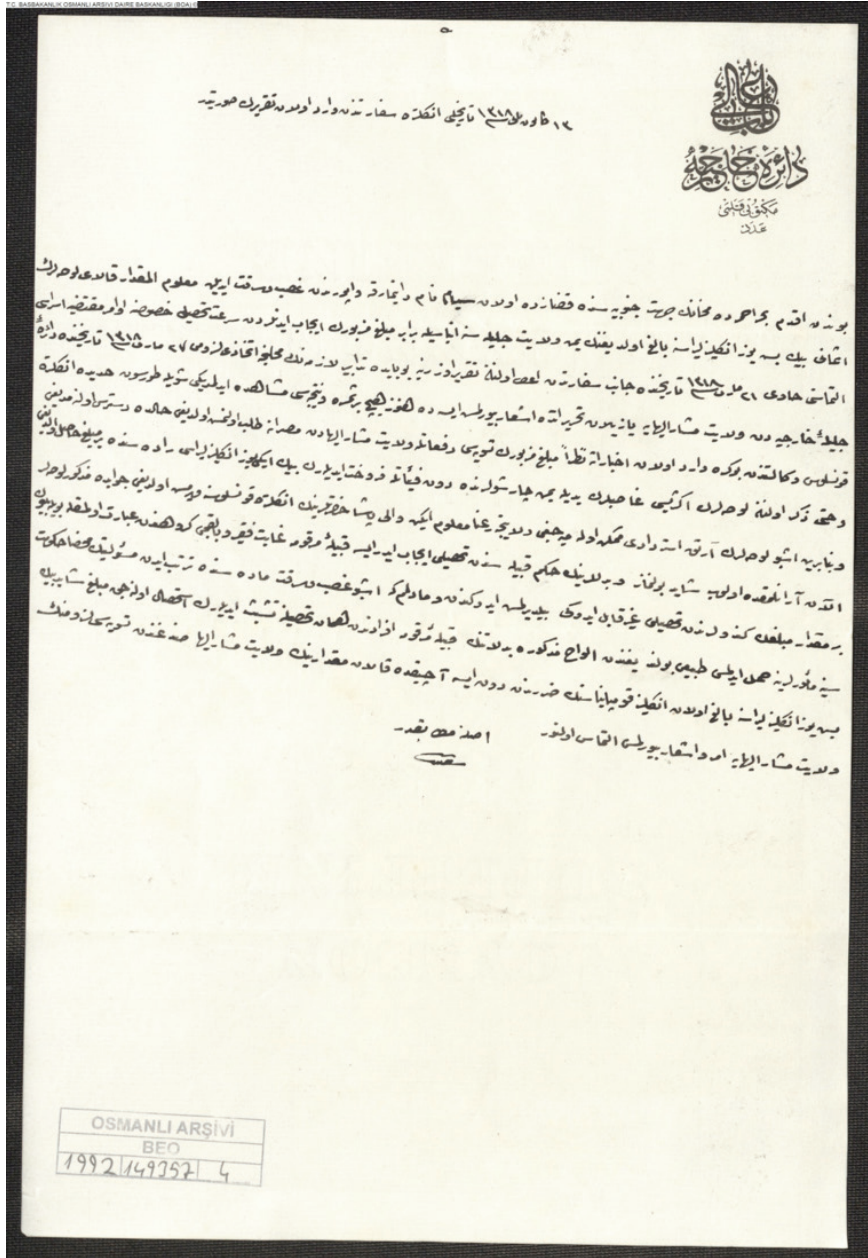

OSMANLI ARŞIVI
BEO
1992/149357/2

BEO.001992.149357.002

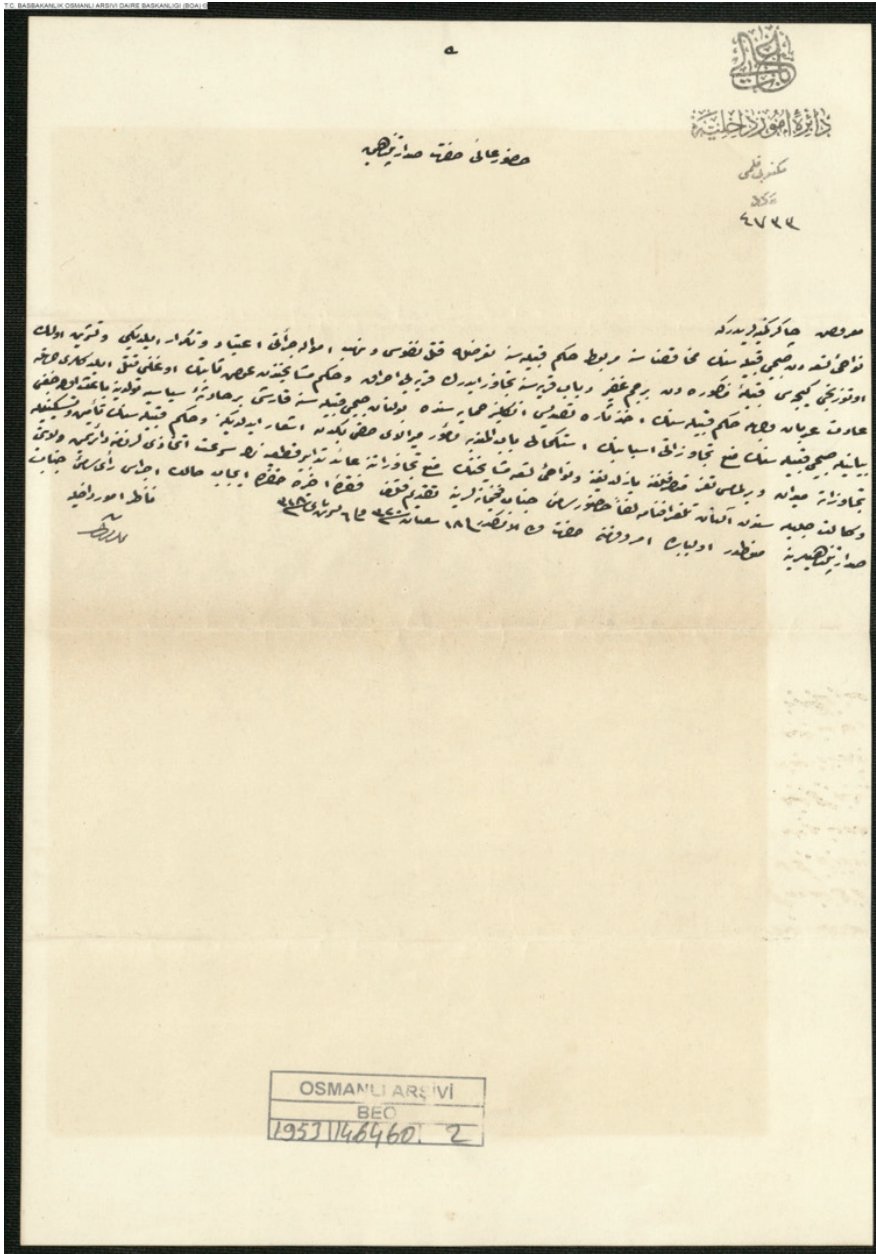

Ek 3: Hakem Kabilesi’nin Çaldığı İddia Olunan Levhalar Hakkında İngiltere Sefareti’nden Gelen Takrir (BEO. 1992/149357).

BEO.001992.149357.004

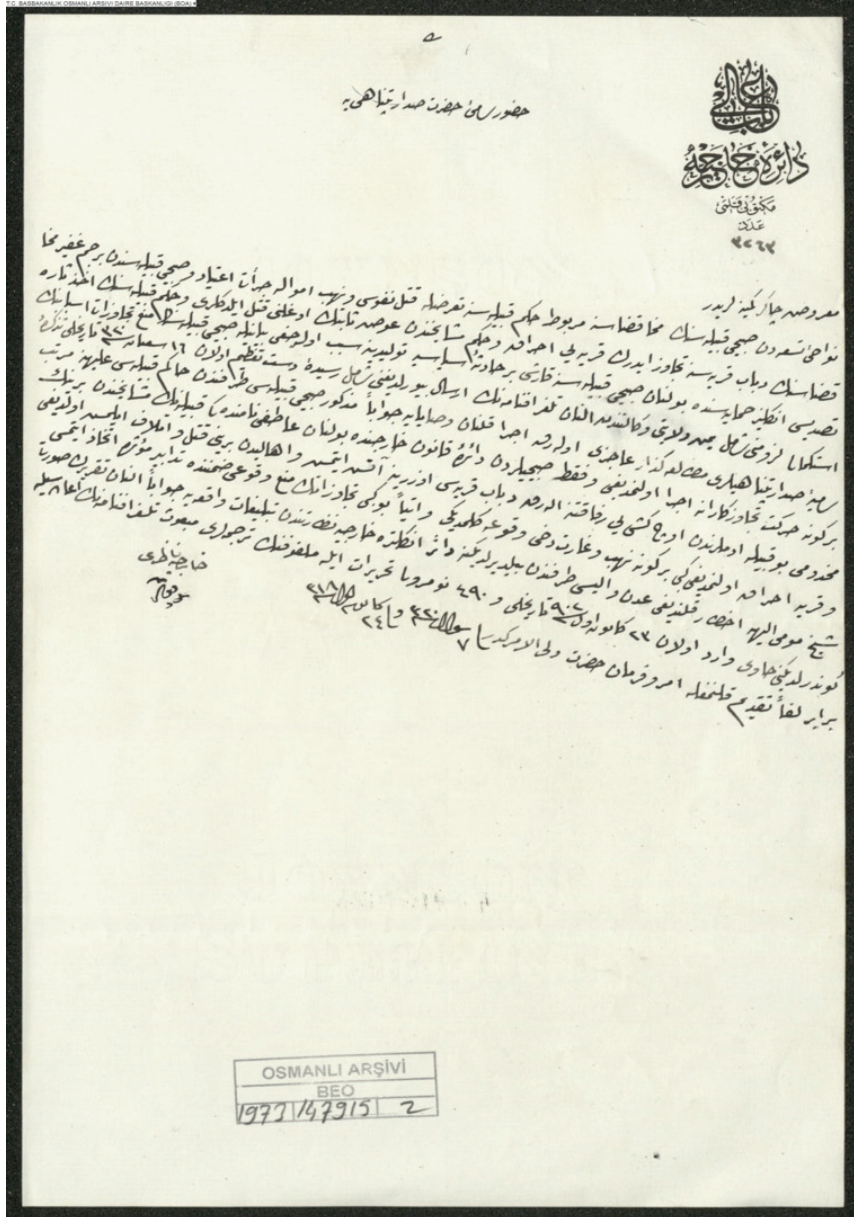
Ek 4: Dahiliye Nazırı tarafından Sabihi Kabilesi'nin Hakem Kabilesi'ne saldırması hakkında Sadarete yazdığı yazı (BEO. 1953/146460).

BEO.001953.146460.002

Ek 5: Hariciye Nazırının Sabihilerin Hakem Kabilesi'ne Saldırması Hakkındaki Yazısı
(1973/147915).

BEO.001973.147915.002